

Mii dáppe

Servodatmáhttu

1

5.-7. cehkiide

ČálliidLágádus – ForfatternesForlag – Authors'Publisher

Pb 140, NO-9735 Kárášjohka – Karasjok
Fanasgieddi, NO-9845 Deatnu – Tana

poasta@calliidlagadus.org
post@forfatternesforlag.org
post@authorspublisher.org

Neahttagirjegávpi – Nettbokhandel – www Book Store

www.calliidlagadus.org

ČálliidLágádusa doaimmahusgoddi

Harald Gaski, *mag.art., 1. amanuensa*
Aage Solbakk, *cand.philol., historihkár*
Vuokko Hirvonen, *phil.dr., professor*
Lena Kappfjell, *cand.philol., dutkanassisteanta*
Torkel Rasmussen, *dr.philos., journalistihka lektor*
Mikael Svonni, *phil.dr., professor*
John T. Solbakk, *cand.philol., dokumentarista*

Dán almmuhusa bargguid suodjalit vuoignaduodjelága njuolggadusat.
Almmuheaddji ja vuoigatvuodaoamasteaddjiid sierra lobi haga ii oaččo dán
buktaga mánget dahje geavahit viidát go maid láhka suovvá.

Sámediggi Norggas lea juolludan doarjaga almmuhit girjji.

(©) Čállit ja ČálliidLágádus 2014
Ovdasiiddu govva: Scanpix, Arash A Nejad, kárta: Mihku Solbakk
Maŋgesiiddu govva: Studio Borge
Gráfalaš bargu: Studio Borge, Ohcejohka
Deaddilan Waasa Graphics Oy, Vaasa
ISBN 978-82-8263-163-1

Sisdoallu

Servodatmáhttu

7

1. Mii lea servodat?

9

Dán oasis oahpat

9

Mii lea servodat?

10

Mo šadde servodagat?

11

Iešgudetlágan servodagat

12

Čoahkkáigeassu

14

Bargobihtát

15

2. Servodaga rollat

17

Dán oasis oahpat

17

Servodaga rollat

18

Ruoktu, bearaš ja sohka – unna
servodagaš

20

Bearraša rollat

22

Lagašservodat

25

Čoahkkáigeassu

30

Bargobihtát

31

3. Stuorraservodat

33

Dán oasis oahpat

33

Mii lea stuorraservodat?

34

Stuorraservodaga doaimmat

36

Suodjalus

36

Doabbariid meannudit

39

Dearvvašvuodabálvalus

41

Dulkonbálvalus

45

IT

45

Skuvlaservodat

46

Riiddut ja givssideapmi servodagas

49

Čoahkkáigeassu

54

Bargobihtát

55

4. Neahttaservodagat

57

Dán oasis oahpat

57

Mii lea neahttaservodat?

58

Mánáid neahtta-njuolggadusat

61

Čoahkkáigeassu

64

Bargobihtát

65

Servodatmáhttu

Mii fertet oahppat guhtet guimmiineamet. Mii han oainnat buohkat leat ovttas dán máilmmis. Mii fertet oahppat guhtet guimmiineamet ja veahkehit guhtet guimmiideamet. Jos mii eat oahpa guhtet guimmiineamet eat ge veahket guhtet guimmiideamet, de leat dubmejuvvon.

Čurges Goaskin – Grey Eagle – Ken Jackson. Davvi Amerihká álgoálbmogiidda gullelaš.

Servodatmáhttu lea máhttu dan servodaga birra gos mii eallit. Servodatmáhttu lea dieđut olbmuid birra ja mo mii galgat láhčit dili nu ahte sáhttit orrut ja ássat singuin ovttas. Mii leat buohkat miellahtut iešguđet servodagain. Danne lea dehálaš ahte mii háhkat dieđuid daid birra. Dalle mii fertet digaštallat ollu earáiguin. Mii dárbbasit ságastit ja gullat earáid oaiviliid servodaga áššiid birra. Dalle mii sáhttit árvoštallat mii lea buoremus, ja hárjehallat iežamet oaiviliid buktit ovdan.

Servodatmáhttu lea eambbo go máhttit ja diehtit. Servodatmáhttu lea maiddái

beroštit. Mii galgat beroštit alddámet, go mii leat árvvolaččat, muhto maiddái galgat beroštit ja váldit vuhtii earáid geaiguin mii eallit ovttas, go sii leat maid árvvolaččat. Buohkain lea ovddasvástádus geahččat bearrái ahte sii geaiguin mii ovttas eallit, dovdet oadjebasvuođa ja buorre vuoda.

Dán oasis beasat lohkat ja oahppat dan birra mii servodat lea, mo servodagat šadde ja makkár rollat mis leat servodagas.

1. Mii lea servodat?

Dán oasis oahpat

- Mii servodat lea
- Mo servodagat šadde
- Dábáleamos servodagaid birra
- Ohcat dieđuid eará gálduin ja daid vuodul čállit servodatlaš teavstta dološ sámi siida-servodaga birra
- Árvvoštallat ja digaštallat mo amas álbmogat ellet

Mii lea servodat?

Servodat lea olmmošjoavku geat ássat seamma guovllus, ja sis leat muhtin oktasašvuodát mat čatnet sin oktii. Dat sáhtta leat giella, dábit dahje riikkarádjji. Sis leat iešguđet doaimmat mat leat ávkin servodahkii. Sii dovdet gullevašvuoda, ja dat fas buktá oadjebasvuodadovddu olbmuiide. Mis leat dalle ustibat geaiguin mii sáhttit **háleštit** ja gula-hallat go lea dárbu. Mii dovdat ahte mii ilosmuvvat ja sáhttit reaškit ja suohtastallat. Sáhttit maid jeđđet ja veahkehit guđet guoimmi go dasa lea dárbu. Servodat lea ávk-kálaš buot miellahtuide. Dat sáhtta veahkehit čoavdit áššiid maid mii eat okto nagot. Muhtimin fárrejit olbmot eret servodagas ja ođđa, amas olbmot bohtet sadjái. Dat dahká ahte servodat rievda. Servodatrievdan lea áibbas lunddolaš. Olmmošlaš **oktasašvuoda** mii bistá guhká, mii gohčodit namain: *Servodat*.

háleštit humadit
oktasašvuoda
ovttastallan, oktii-
gullevašvuoda dovdu

Mo šadde servodagat?

Álggu rájes leat olbmot čoahkkanan dan dihte go sii fertejedje ovttas bargat go galge bivdit stuorra meahcceelliid dahje mearraelliid. Dáinna lágiin sii birgejedje. Dađistaga sii ásaiduvve seammá báikái ja ásse ovttas nu guhká ahte šattai servodat. Servodagas sii barge dan maid sii dovde ahte sii máhtte ja sáhtte. Šattai oktasašvuohta sin gaskkas geat ledje gávnadan. Oktasašvuohta mearkkaša ahte sii dovde gullevašvuođa muhtin jovkui. Muhtin olbmot guđde joavkku ja manne eará báikkiide, ja ođđa olbmot bohte ja ásaiduvve jovkui. Joavku earáhuvai ja rievddai, muhto dan oktasašvuohta bisttii. Servodagat šadde go olbmot ásaiduvve ja bargagohte ovttas čoavdit stuorra bargguid maid olmmoš okto ii sáhttán.

Dološ sámi siiddas fertejedje olbmot bargat ovttas vai birgejedje.

Iešgudetlágan servodagat

Bearaš, ruoktu ja sohka leat min lagamus ja unnimus servodat. Bearašlahtuid mii dovdat buoremusat, ja sii leat min lagamuččat.

Lagašservodat lea dat báiki dahje guovlu gos don ja du bearaš ássá ja doaibmá beaivválaččat. Lagašservodaga miellahtut leat buohkat geat ássat seammá báikegottis dahje **gielddas** go don.

gielddas suohkanis

Stuorraservodat lea Norga ja Sápmi. Buohkat geat ássat Norggas ja Sámis, leat stuorraservodaga miellahtut go sii ássat ovtta seammá guovllus ja riikkas. Máilmmiservodat lea stuorámus servodat. Buot máilmmi álbmogat leat máilmmiservodaga miellahtut, go mii buohkat ássat seammá eanaspáppas. Sii gulahallet ja barget ovtta čoavdit áššiid mat gusket olles máilbmái. Dakkár áššit sáhttet leat luonddugáhtten ja olmmošvuoigatvuođat.

Lagašservodat

Neahttaservodagat doibmet interneah-
tas. Dat leat šaddan dađe mielde go IT
(diehtujuohkin-teknologiija) ja **inter-
neahttafierpmádagat** leat buoriduvvon,
ovdánan ja **leavvan**. Gávdnojit mán-
ga iešguđetlágan neahttaservodaga. Face-
book, Twitter ja bloggen leat muhtin
neahttaservodagat. Neahttaservodagaid

bokte olbmot miehtá máilmmi sáhttet
gulahallat, digaštallat ja ságastit.

interneahttafierpmádagat buot oktavuo-
đain leat čanastagat oktii, dego fierbmi
leavvan viidánan, sturron

Čoahkkáigeassu

Mii lea servodat?

Servodat lea go olmmoš-joavku dovda ahte sis lea oktasašvuohta man nu láhkai. Dat sáhtta leat ahte sii ássat seammá guovllus dahje riikkas. Dat bokta oktiigullelašvuođadovddu ja oadjebasvuođadovddu.

Mo šadde servodagat?

Servodagat šadde go olbmot ovttaš bivdigohte stuorra meahcceelliid ja mearraelliid. Sii fertejedje bargat ovttaš vai birgejit. Dađistaga sii ásaiduvve oktii ja ovddidedje oktasašvuođadovddu ja sierra dábiid.

Iešgudetlágan servodagat

Bearaš ja sohka, lagašservodat, stuorraservodat, máilmmiservodat, neahttaservodagat leat servodagat gos mii eallit ja doaibmat. Bearaš ja ruoktu leat min lagamuččat. Lagašservodat doaibmá doppe gos don ásat. Stuorraservodat lea olles riika dahje viiddis guovlu. Máilmmiservodaga lahtut leat buot máilmmi álbmogat. Neahttaservodagat doibmet internehtas.

Ohcci

Loga čeahkkáigeasu s. 14 ja vástit

1. Mii lea servodat?
2. Mo šadde servodagat?
3. Namut golbma iešguđetlágan servodaga!

Dahkki

1. Jurddaš jos don sáhtášit hábmet ja dahkat du niehko-servodaga. Smiehta, pláne, čále ja mital mo du niehko-servodagas livččii eallit.
2. Lohkket guovllu áviissaid ja riikkaáviissaid ovtta beaivve. Sirrejahket áššiid mat meanudit lagašservodaga ja áššiid mat gusket stuorraservodahkii.
3. Jearahala muhtun vuoras olbmo dan birra mo skuvla lei dan áigge go son lei mánná. Deavdde bálddastahttindiagrammii seammaláganvuodaid ja erohusaid otná ja dalá skuvladilis.

Dutki

1. Dološ sámii lei siida-servodat. Oza dieđuid eará girjjiin ja gálduin, ja gávnnat mo siida-servodagat doibme. Čále oanehis čállosa dan birra.
2. Joavkobargu. Válljejahket girjjiid ja teavstaid mat mitalit álbmogiid birra mat ellet, dahje bohtet eará guovlluin máilmmis. Sá-gastehket dan birra mo sii ellet, jurddašit ja vásihit dáhpáhusaid.

Oahpaheaddji

2. Servodaga rollat

Dán oasis oahpat

- Mii servodatrolla lea
- Sohka beallerollaid birra
- Mii bearaš ja sohka lea
- Makkár rollat bearrašis ja sogas leat
- Mii lagašservodat lea

Ustibat.

Servodaga rollat

Mii diehtit ahte **teáhterneavttáris** leat mánga rolla. Muhtimin son lea **gánda**, eará háve son lea politiija ja fas eará háve son lea eadni. Seammá láhkai lea dus maid. Dus leat mánga rolla servodagas. Dál don várra leat oahppi, muhto ruovttus don leat mánná dahje gánda dahje nieida. Eará háve leat skihpár, mánáidmánná dahje neahpi.

Muhtin rollaid eat sáhte ieža välljet. Daidda leat mii riegádan. Dat leat sohkaabeallerolla ja čearddalaš rolla. Don riegádat gándan dahje nieidan ja sápmelažžan, suopmelažžan dahje arábialažžan.

Eará rollaid mii guođđit ja muhtin rollaid oažžut dađistaga go stuorrut. Dál don leat ain mánná, muhto muhtin jagiid geahčen leat nuorra.

Govvejeaddji.

Muhtin rollaid välljet ieža. Rávisolbmuid rolla lea dávjá dan mielde makár virgi dahje bargu sis lea. Snihkkár, badjeolmmoš, duojár ja buvdabargi leat dákkár rollat. Go eai leat barggus dahje doaimmas, de leat sis eará rollat. Eadni sáhtta leat barggus direktevran, muhto friddjaáiggis son lea eadni, eamit dahje **elošteaddji**, skihpár dahje govvejeaddji. Servodatrollat leat olbmuid doaimmat servodagas.

teáhterneavttáris olmmoš gii čájáhallá/neaktá muhtin rolla teáhteris

gánda bárdni

elošteaddji geainna son ássá ovttas, dahje sudnos leat mánát ovttas

Nieiddat ja gánddat

Servodagas leat guokte sohka-bealli, nissonbealli ja **almmái-bealli**. Servodagas ollugat vurdet ahte mii doaibmat dan mielde mii lea leamaš ja lea ain dábálaš sohka-beallái. Muhtin áššiid servodagas doaimmahit dábálaččat nissonat ja muhtin áššiid servodagas doaimmahit dábálaččat albmát dahje dievddut. Dán mii gohčodit namain: *sohkabeallerollat*.

Muhtimat välljejit dahkat eará go dan maid servodat vuordá sohka-beallerollas. Lea buorre servodahkii ahte mii geahččalit doaimmahit áššiid mat eai leat dábálaččat sohka-beallái. Dalle leat mii mielde rievdadeamen servodaga danne go muhtin doaimmaid ja bargguid sáhttet guktot sohka-bealit bargat.

gánddat bártnit

almmái-bealli dievdo-bealli

Nisu bargá mekanihkkárin.

Ruoktu, bearaš ja sohka – unna servodagaš

Buot olbmot gullet muhtin bearašii ja sohkii. Dat lea unnimus, muhto okta daid dehálamosiin servodagain. Muhtin bearašiin leat ollu bearašlahtut, ja earáin soitet dušše guovttis. Bearašlahtut leat vuosttas olbmot geaiguin mii oahpásmuvvat ja geaiguin mii galgat eallit ovtas. Mii leat áibbas unnit ja dárbbasit veahki juohke dingii go leat aiddo riegádan bearašii. Mii dárbbasit

ahte muhtin dikšu, biebma ja ráhkista min. Soga ja bearaša bokte mii oahppat giela, mo earáiguin eallit ovtas ja servodaga njuolggadusaid. Soga ja bearaša olbmui leat mánga dehálaš doaimma, dain leat iešguđet rollat. Muhtin bearašat barget **luondduealáhusain**, ja dalle dávjá šaddet bearašrollat dan mielde maid barget ealáhusas. Dađe mielde go mii stuorrut, de bearaš ja sohka vuordá ahte mii veahkehit ja váldit ovdasvástádusa ruovttudoalus ja ealáhusas.

luondduealáhusain luonddubarggus, omd boazodoalus dahje guolásteamis

Bearaš Sámis dolin. Eadni, áhčči ja mánná.

Ollu bearrašat barget luondduealáhusain. Doppe fertejit
buohkat oassálastit ja doaibmat iežas rollas.

Makkár lea ruohtas dakkárin šaddá giera

Bearraša rollat

Mánáid rolla

Du rolla bearrašis lea mánná, nieida dahje gánda/bárdni, áhkut/ádjot, muottal, siessal, neahpi dahje **oarpmealli**/vil-bealli, oabbá dahje viellja. Mánáid rolla lea dohkkehit ahte **rávisolbmot** mearridit ja bajásgešset du. Dađe mielde go stuorut, galggat don leat mielde mearrideamen áššiid mat gusket dutnje. Servodat vuordá ahte don leat dál nu stuoris dahje boaris ahte don máhtát dábálaš **olmmošvieruid** ja ahte don máhtát láhttet dohkálaččat servodagas.

oarpmealli oambealli

rávisolbmot olles-olbmot

olmmošvieruid olbmuid láhtten-njuolgadusaid

Mánáid rolla lea dohkkehit ahte rávisolbmot stivrejit ja nevvot.

Eadni, gánda/bárdni ja áhčči.

ovttasráđiid ovttas, digaštallat mo
návccaid attáldagaid

illástuvvot huškojuvvot, cábmot dahje
eará láhkai fuonášuvvot/dulbmjuvvot

ovddasmorraša veahki, dovddu ahte
sus beroštit

Váhnenna

Váhnemiin lea váhnenna. Sudnos lea stuorra ovddasvástádus ja dehálaš rolla servodagas. Soai mearrideaba du badjel dassá go deavddát 18 jagi. Dat ii mearkkaš ahte soai sáhttiba dahkat dan maid háliideaba. Soai galgaba **ovttasráđiid** mánáid bajásgeassit. Dat mearkkaša ahte soai sáhttiba mearridit maid mánná galgá bargat ja maid ii oaččo bargat. Ovdamearkka dihte sáhttiba mearridit goas mánná galgá boahtit ruoktot dahje man ollu ruđa son oažžu lobi geavahit. Soai galgaba maid geahččat bearrái ahte mánát ožžot oahpu **návccaid** mielde. Mánná ii oaččo **illástuvvot**, fuonášuvvot dahje vuortnuhuvvot. Mánná galgá oažžut **ovddasmorraša** ja divššu. Váhnemat galget mearridit du ovddas. Dađe mielde go sturrot, galget mánát leat mielde mearrideamen áššiid mat gusket sidjiide. Servodat vuordá ahte váhnemat dovdet iežaset rolla ja váldet ovddasvástádusa bajásgeassimis.

*Ii guhtege rieगत ákšu
gieđas*

Eará rávisolbmo rollat

Mánát dárbbášit deaivvadit iešguđetlágan olbmuiguin dađistaga go sturrot. Áhkku ja áddjá leaba du váhnemiid váhnemat, ja sudnos lea áhkku- ja áddjárolla du ektui. Soai leaba lunddolaš ja lagaš oassi bearrašis. Sudnos lea dábálaččat buoret dilli ja **astu** mánáidmánáiguin bargat oktasaš doaimmaid ja sin geahččat bearrái. Áhkku ja áddjá sáhttiba oahpahit mánáidmánáide ollu das mo servodat lei ovdal, dalle go du váhnemat ledje mánát. Siesát, muotát ja goaskkit, eanu, eahki ja čeahcerollat leat maiddái dehálaš servodatterollat. Ristváhnemiidda leat erenoamáš vuordámušat sámi servodagas. Son árrat jo máná eallimis čadno ja huksegoahtá oktavuoda mánái. Dán láhkai son lea guovddáš olmmoš máná eallimis, ja son doaibmá maiddái máná **bajásgeassimis**.

Áddjá ja mánáidmáná.

Ristváhnemat.

astu friddjaáigi

bajásgeassimis veahkehit ja oahpahit máná oažžut buriid láhttenvugiid ja nana iešdovddu

Li boares beana ciela duššiid

Lagašservodat

Lagašservodat lea báiki dahje báikegoddi gos don ja du bearaš orrot beaivválaččat. Lagašservodat lea unnit servodat gos olbmot dovddadit/diehtalit ja deaivvadit muhtimin beaivválaččat. Don ja earát geat ássat du lagašservodagas, leat dán servodahkii gullevaččat. Dis leat oktasaš njuolgga-dusat ja áddejupmi dasa mo heive láhttet guđet guimmiin.

Plassje márkanbáiki.

Friddjaáiggefálaldagat

Lagašservodagas leat muhtin fálaldagat gos olbmot sáhttet deaivvadit friddjaáiggis. Friddjaáiggefálaldagat dahket ahte olbmot loktet lagašservodagas, ja dat sáhttet boktit olbmuid miela **ásaiduvvat**. Dákkár fálaldagat leat searvvit, gurssat ja kulturfálaldagat.

Go ollugat beroštit seammá áššis, de sii servet oktii ja ása hit searvvi. Searvvit sáhttet leat lášmmohallansearvvit, bivdosearvvit dahje politihkalaš searvvit.

ásaiduvvat orrut

návddašeami vásiheami

Muhtin olbmot liikojit friddjaáiggis oahppat ođđa doaimmaid. Sidjiide leat dávjá fálaldagat nu mo giellagurssat, duddjongurssat, bivdingurssat, dásungurssat dahje málengurssat. Dákkár doaimmat leat eaktodáhtolaččat. Dat mearkkaša ahte daidda ii leat bággu searvat. Lagašservodaga olbmot daid ieža ása hit, ja gávdnet muhtimiid geat máhttet ja sáhttet oahpahit earáide.

Muđui leat kulturfálaldagat mat leat dušše **návddašeami** ja suohtastallama várás. Dat leat kino, girjerádjosat, teáhter, museat ja konsearttat. Eanaš fálaldagaid ovddas ferte máksit veahá.

Lášmmohallan lea dábálaš friddjaáiggedoaibma ollu nuoraid gaskkas.

Camilla liiko duddjot

Camilla liiko duddjot. Juohke manje-bárgga/disdaga son vuolgá kultur-skuvlla gursii oahppat duddjot. Dál son lea čuoldimin. "Mu mielas lea suohtas deaivvadit ja háleštit earáiguin geain leat seammá beroštumit go mus. Lea duodaid miellagiddevaš vásihit ahte mun giedaiguin sáhtán duddjot atnuávdnasiid sihke sisttis, náhkis, čoarvvis, láiggis ja muoras." Gursa oahpaheaddji lea hui gierdevaš. Čiŋaheapmi ja goarrun sáhtta leat áddjás bargu, muhto dat šaddá loahpas hui čáppis. "Go mun lean geargan duodjegurssas, de máhtán ieš duddjot ollu ávdnasiid, biktasiid ja čiŋaid."

Muhtimat liikojit duddjot friddjaáiggis.

Ella Márjá ja Ella liikoba teáhtera čájáhallat. Soai geavaheaba ollu áiggi dasa hárjehallat.

Du rollat lagašservodagas

Mii leat buohkat oassin lagašservodagas, ja mis leat iešguđet rollat lagašservodagas. Don leat oahppi, skihpár, skuvla-skihpar, gránnjá, mánná, oarpmealli dahje vilbealli, lášmmohalli, ja ollu eará. Lagašservodaga rollaid bokte mii dávjá šaddat deaivvadit ollu eará olbmui-guin geat maid gullet seammá lagašservodahkii.

Dat mearkkaša ahte don it leat okto, ja dál leat nu stuoris ahte dutnje leat

vuordámušat dasa mo láhttet iežat rollas. Lagašservodat vuordá ahte don válddát ovddasvástádusa iežat rollain. Ovddasvástádus ja vuordámušat lassá-nit dađe mielde go don stuorut.

Juohke lagašservodagas leat áiggiid čađa šaddan njuolggadusat ja **vuordámušat** maid buohkat dovdet. Mii giitit biepmu, veahki ja skeaŋkkaid ovddas, ja mii dearvvahit vuorraset ja amas olbmuid. Mii eat gaskkalduhte ságasteami ja mii ráiddus vuordit vuoru. Mii

veahkehit nuppi jos lea dárbu. Dákkár
njuolggadusat eai čuoččo láhkagirjiin,
muhto mii čuovvut daid liikká, go mii
diehtit ahte earát lagašservodagas vur-
det dan mis. Jos mii dahkat juoidá mii ii
leat nu buorre, de mii váldit **ovddasvástá-
dusa** ja dahkat buori fas.

Dákkár njuolggadusat dahje vuordá-
mušat lagašservodagas, dagahit buori
birrasa ja buori eallima buohkaide geat
ásset doppe.

vuordámušat gáibádusat
ovddasvástádusa dagat dan mii
vurdo dus

Gándarolla.

Oahppirolla.

Čoahkkáigeassu

Servodaga rollat

Rollat leat olbmuid doaimmat servodagas. Juohke olbmos sáhttet leat mánnga rolla servodagas. Áhčči sáhtta leat sihke áhčči, buvdamielbargi, isit ja **skihpár**. Muhtin servodatrollaide mii riegádit. Dat leat sohka beallerolla ja čearddalaš rolla. Dađistaga go stuorut, oaččut lassi servodatrollaid. Dakkár servodatrollat sáhttet leat oahppi ja skihpár. Rávisolmmožin beasat válljet servodatrollaid. Muhtimat šaddet doavttirin ja snihkkárin ja dahje dáidárin. Servodat vuordá ahte juohkehaš doaibmá bures iežas servodatrollas.

Nieiddat ja gánddat

Servodagas leat guokte sohka beali, nissonbealli ja **almmáibealli**. Muhtin áššiid servodagas doaimmahit dábálaččat nissonat ja muhtin áššiid servodagas doaimmahit dábálaččat **albmát**. Dán mii gohčodit namain: **sohkabeallerollat**. Servodat iešguđet láhkai ávžžuha ja movttiidahtta nissoniid válljet rollaid mat leat albmái-

de dábálaččat, ja albmáid fas válljet rollaid mat leat nissoniidda dábálaččat. Dán láhkai **eastadit** ahte bargosajiin leat measta beare nissonat dahje albmát.

Ruoktu, bearaš ja sohka

Ruoktu, bearaš ja sohka leat unnimus servodat, muhto datte hui dehálaš. Ruoktu, bearaš ja sohka leat dehálaččat go dan siskkobealde mii oahppat buot maid mii dárbbasit dasa ahte birget servodagas. Servodagas leat mánnggalágan bearrašat. Muhtin bearrašat leat unnit ja earát fas stuorrát.

Bearraša ja sogá rollat

Bearraša lahtut ja rollat leat eadni, áhčči, dahje fuolaheaddjit, vieljat, oappát ja soitet vel muotát, siesát, ednot ja eagit, siviijogat ja mágat, áhkut ja ádját ja vilbealit ja oarpmealit/oambealit. Sohka lea stuorát go bearaš, ja das leat ollu lahtut. Mii eat soaitte dovdat buohkaid seammá bures. Datte sohki gullevašvuohta addá oadjebasvuođa dovddu ja

identitehta čielggasvuođa. Vuordámušat bearašlahtuide leat ahte sii veahkehit ruovttudoalus ja ealáhusas nu fargga go nákkejit.

Lagašservodat

Lagašservodat lea báiki dahje báikegoddi gos don ja du bearaš orru beaivválaččat. Doppe ássat sii geaiguin mii deaivvadit dávjá, ja sii geaiguin mii oassálastit ovtas friddjaáiggefálaldagain, ja sii geaiguin mii ovtas skuvlla vázzit. Lagašservodat lea áiggiid čađa ovddidan njuolgga-dusaid ja vuordámušaid maid buohkat dovdaohtet dađistaga go sturrot. Dákkár vuordámušat sáhttet leat ahte olbmot dearvvahit go oaidnalit, dahje ahte mii bisánit veahkehit jos muhtin fáhkka gahččá dahje buohccá.

.....
skihpár olmmái

almmáibealli dievdobealli

albmát dievddut

eastadit hehttejit

Ohcci

Loga čeahkkáigeasu s. 30 ja vástit.

1. Mat leat servodaga rollat?
2. Makkár rollaide mii riegádit?
3. Makkár rollaid mii oažžut dađistaga go stuorrut?
4. Makkár rollaid mii sáhttit válljet?
5. Mii lea unnimus servodat?
6. Manne lea bearaš ja sohka nu dehálaš?
7. Makkár rollat leat bearrašis ja sogas?
8. Makkár vuordámušat leat servodagas bearašlahtuide?
9. Mii lea lagašservodat?
10. Geat áppet lagašservodagas?
11. Maid vuordá lagašservodat ahte mii galgat máhttit?

Dahkki

1. Ságastehket olbmuiquin/bearašlahtuiguin geat barget luondduealáhusain, omd. boazodoalus, šibitdoalus, guolástusas dahje meahcásteamis. Ságastehket dan birra makkár rollat bearašlahtuin leat ealáhusas.
2. Smiehta: Makkár rollat dus leat ovtta beaivis? Ságastehket iežadet rollaid birra, ja mo don du rolla čoaiddát!

Dutki

1. Veahkkedivššára bargu lea servodagas nu gohčoduvvon nissonbargu. Dat mearkkaša ahte ollu eambbo nissonolbmot go **almmáiolbmot** barget veahkkedivššárin. Guorahallet man ollugat barget veahkkedivššárin lagašservodagas, ja man gallis sis leat albmát. Guorahallet seammá snihkká-riid gaskkas.
2. Jearahallet olbmuid dan birra makkár rollat sis leat servodagas. Dahkket čuolddiagramma mii čájeha makkár rollat leat eanemusat din lagašservodagas.
3. Válljejeahket ovtta vahku goas dii moddjá-jeahket ja dearvvahehpet olbmuid geat áppet din lagašservodagas. Čállet beaivegirjji das mo don vásihit dán? Ságastehket dan birra ceahkis vahku loahpas.

almmáiolbmot dievdoolbmot

Stuorraservodat

3. Stuorraservodat

Dán oasis oahpat

- Mii stuorraservodat lea
- Makkár doaimmat stuorraservodagas leat
- Mii skuvla lea
- Mii givssideapmi lea
- Hábmetservodatlaš gažaldaga, evttohit čilgehusa, pláneta čađahit dutkosa

Mii lea stuorraservodat?

Buohkat geat ássat muhtin riikkas dahje viiddis guovllus, leat miellahtut stuorraservodagas. Dan mii gohčodit *Norgga servodahkan* ja *Sámi servodahkan*. Stuorraservodaga miellahtuin lea juoga oktasaš. Sii ellet ovtta seammá guovllus dahje riikkas, ja sis leat oktasaš njuolggadusat mat mitalit mo heive láhttet guđet guimmiin.

Stuorraservodat **fuolaha** daid stuorra bargguid maid mii bearrašis dahje lagašservodagas eat nagot okto doaimmahit. Dakkár barggut leat earret eará geainnuid ráhkadit, olbmuid dearvvašvuoda ja sihkkarvuoda gozihit, doabbariid meannudit ja vuodđooahpu fállat álbmogii sihke sáme-
gillii ja dárogillii. Muhtimin olbmot fárrejit ja ásaiduvvet eará guovlluide Sámis dahje Norggas. Stuorraservodat galgá fállat seammá bálvalusaid beroškeahhtá gosa olbmot fárrejit.

fuolaha bargá, čadaha

Bargu dahkkis rámada

Pedar fárre Kárášjohkii

Pedar čohkká lanjastis. Son čohkká ja smiehtá ahte dán lanja son ferte guođdit. Dán lanja gos heangájit Manchester United govat ja man uvssa son mángii lea čievččastan gitta go áhčči lea hoavrres-tišgoahtán. Heaika ja Áile boahtiba sisa...

Heaika: Mii dus lea Pedar?

Pedar: Na.....

Heaika: Lea go dus váivi?

Pedar: Várra....

Heaika: Manne nu?

Áile: Mii lea geavvan? Lea go dus váivi?

Pedar: Na. Ferten fárret.

Áile: Fárret? Gosa?

Pedar: Kárášjohkii.

Heaika: Mo nu ges?

Pedar: Na, eatni bargu lea dohko fárre-min. Ja go áhčči bargá Sámedikkis, de heive fárret Kárášjohkii.

Áile: Muhto, háliidat go fárret Kárášjohkii?

Pedar: In de hálit! Soai eaba jeara mus maid mun háliidan!

Heaika: Kárášjogas lea máilmmi fiinna vuojadanhálla!

Áile: Ja doppe lea maid čierastanluohkká!

Pedar: Muhto doppe eai leat mu skihpárat!

Heaika: It go jáhke mii boahtit dohko galledit?

Áile: Ii han bussiin ádján go moadde diimmu Kárášjohkii.

Heaika: Ja don sáhtát maid deike boahtit muhtumin.

Pedar: Na. Lean gal dan jurddašan. Muh-to in hálit liikká fárret. Go in dovdda in ovttage doppe.

Áile: Mus lea doppe vilbealli. Ja son lea seammá boaris go mii.

Pedar: Láve go son čuoigat?

Áile: Láve go čuoigat? Don han dovddat su! Kenneth gii finai dáppe juovllaid áigge. Son searvvai daidda ILAR-doaluide.

Pedar: Duot čuvgesvuovttat gánda?

Áile: Diet fal.

Heaika: Mun maid muittán su. Son orui leamen šiega.

Áile: Son lea šiega. Dus lea measta skihpár Kárášjogas juo!

Stuorraservodaga doaimmat

Suodjalus

Politiija barggut

Sii geat barget politiijan, galget geahččat bearrái ahte ortnet bissu doppe gos ollu olbmot leat čoahkis. Dat sáhttet leat ávvudoalut, festiválat, riemut, valáš-tallamat dahje **miellačájeheamit**. Poli-tiija galgá maid geahččat bearrái ahte olbmot čuvvot **johtalus**njuolggadusaid.

miellačájeheamit ollugat čoahkkanit čájehit maid sii oaivvildit muhtin áššis. Dávjá sis leat pláhkáhat ja čurvot cealkámušaid.

Sii bissehit biilavuddjiid ja isket sih-ke biillaid teknihkalaš beliid ja olb-muid. Politiiijat ságastit ollu ja dávjá mánáiguin ja nuoraiguin. Dan sii dah-ket vai nuorat eai nu álkit seaguhuvvo **lobihisvuodaide**. Politiiijat galget maid dutkat lobihisvuodaide mat leat dahk-kon ja gádjunbargguid jođihit.

johtalus sii geat johtet vácci dahje vuoji geainnuid alde leat johtalusas.

lobihisvuodaide daguide maid ii leat lohpi dahkat

Politiiijat ságastit dávjá mánáiguin.

Buollin- ja suodjalusdoaimmahat

Buollin- ja suodjalusdoaimmahat galgá čáskadit jos ásodat dahje huksehus buollá. Dasa lassin galgá **suddjet** gieldda/suohkana álbmoga ja elliid lihkuhisvuodain nu mo stuorra dulvviin ja eará **luondduroasuin**. Buollinčáskadanbiillas galget leat visot ávdnasat ja **suodjalusat** maid **suodjaleaddjit** dárbbasit. Sii galget oahppat ja hárvánit dákkár váralaš barggu máhttit čoavdit. Buollin- ja suodjalusdoaimmahat galgá maid skuvlaohppiid ja earáid oahpahit mo geavahit **buollinčáskadanreaidduid** ja mo sii galget **eastadit** buollimis.

suddjet várjalit dahje veahkehit

luondduroasuin issoras dáhphusain mat luonddus gevvat, omd. badjelmeare dulvi, uđas, eanandoarggástus, buollašat, goikkádagat, garra orkánat mat gaikkodit ja billistit

suodjalusat ávdnasat ja biktasat mat suddjejit váralašvuodaid vuostá omd. dola vuostá

suodjaleaddjit olmmoš gii veahkeha nuppi eret váralaš báikkis, omd. buollimis

buollinčáskadanreaidduid ávnnas maid dárbbáša go áigu buollima čáskadit, omd. bulvvarapparáhta ja dihto biktasat mat girdet dola

eastadit hehttet dáhphuvvamis

Buollinčáskadeaddji čáskadeamen buollima.

Suodjalus

Norggas lea suodjalus mii galgá suodjalit riikka jos eará riikkat dahje vašálaččat áitet fallehit guovlluid mat leat Norgga riikkarájiid siskkobealde. Suodjalus goziha ahte Norgga ja Sámi álbmot galgá sáhttit oadjebas dilis orrut ja eallit. Dat lea dehálaš bargu ja dasa dárbbášuvvojit ollu olbmot ja fievrrut dego girdit, skiippat, ja eará ávdnasat dego erenoamáš **vearjjut**, IT-reaidut ja biktasat. Sii galget ollu hárjehallat ja leat gárvásat doaibmagoahtit jos dárbu. Sii geat barget suodjalusas, sáhttet bargat mánngalágan rollain suodjalusas. Muhtimat barget goahkkan, ja earát fas **vákšun** dahje soalddáhin. Stuorraservodat vuordá ahte suodjaleaddjit dovdet iežaset rolla servodagas, ja ahte sii

doibmet iežaset rollas nu mo njuolggadusat mitalit.

vearjjut, vearjjut sáhttet leat bissut ja bávkkanasat

vákšun čuovvut ja árvvoštallat olbmuid dahje eiseválddiid doaimmaid ja áigumušaid

Suodjaleaddjit hárjehallamin.

Doabbariid meannudit

Mis báhcet beaivválaččat ávdnasat, garat, borramušat ja **skoaddasat** maid eat dárbbáš dahje mat guohcagit. Dat leat doabbarat, ja daid mii bálkestit doapparlihtái. Leat go smiehttan gosa doabbarat šaddet? Doapparbiila gurre doapparlihti juohke vahkus. Sii devdet guorbmebiilla doabbariiguin, ja gurrejit dan **doapparduvdnái** maid **eiseválddit** leat ásahan ja dohkkehan dohkálaš **doapparbáikin**. Doapparbáikkis barget ollu olbmot. Muhtimat váldet vuostá buot doabbariid ja earát fas vudjet stuorra mašinnain ja dulbmet doabbariid. Muhtin doabbariid ii leat lohpi bálkestit doapparduvdnái. Dain sáhttet leat váralaš ávdnasat mat bilidit luonddu. Dákkár doabbariin fertet vuostá váldit eret dan váralaš ávdnasa ja dan ferte **meannudit** sierraláhkái vai ii bilit luonddu.

skoaddasat olggožat man sisa gálvu lea páhkkejuvvon

doapparduvdnái duvdni gosa doabbarat čohkkejuvvojit

eiseválddit sii geat mearridit

doapparbáikin báiki gosa doabbarat šaddet dahje čohkkejuvvojit

meannudit giedáhallat

Doabbariid maid ii sáhte ođđasit geavahit, sáhtttá boaldit stuorra oapmaniin. Lieggasiin mii das šaddá, sáhtttá fas ligget ollu dáluid.

Muhtin doabbariid sáhtta oddasit geavahit

Doapparhivvodat lea menddo sakkasturron manimus áiggiid. Ii leat šat sadji vurket buot doabbariid. Eiseválddit leat ásahan doaimmaid mat galget unnidit doapparhivvodaga. Dál leat ásahuvvon báikkit gosa olbmot sáhttet bidjat guoros skoadđasiid. Alumiidna, bábir, plastihkka, glássa dahje láse ja ollu eará ávdnasat sáhttet šaddat ođđa ávnnasin fas. **Borramušbázahusat** eanaluvvet, ja eai leat vahágin lundui. Dán láhkai mii sáhttit hehttet doapparhivvodaga šaddamis, ja muhtin ávdnasat šaddet ođđa ávnnasin.

doapparhivvodat doapparsturrod

borramušbázahusat borramušat mat leat báhcán go lea gallánan, dahje mat leat guohcagan ja ii sáhte šat borrat daid

Doapparsirren. Muhtin doabbariid sáhtta geavahit ođđasit.

Báhpáris sáhtta ráhkadit ođđa báhpára.

Dearvvašvuodabálvalus

Leat iešguðetlágan barggut dearvvašvuoda **suorggis**. Jos dearvvašvuodabar-
git galget iežaset rollas doaibmat bures,
de sii galget máhttit sihke sámegiela ja
dárogiela bures vai olles riikka álbmogii
lea buorre dearvvašvuodafálaldat.

Dearvvašvuodadivššár

Dearvvašvuodadivššáris lea divššo-
dat giedda dahje suohkana dearvvaš-
vuodaguovddázis. Doppe son váldá
vuostá buot mánáid geat eai leat vel
skuvlii álgán. Dearvvašvuodadivššár
fitná muhtimin skuvllas maid. Son gal-
gá geahččat bearrái ahte buot mánáin
leat muttagis oaidnu, gullu, allodat ja
deaddu. Dasa lassin son galgá **boahku-
hit** buot ohppiid, nu ahte sii eai oaččo
váralaš dávddaid. Son galgá maid oah-
pahit mánáid mo rupmaša dikšut, maid
borrat ja mo gárvodit ja lihkadit. Muh-
timin son **hálešta** mánáiguin ja nuo-
raiguin dovdduid birra. Buot dát lea
nuvttá.

Dearvvašvuodadivššár boahkuha buot mánáid, vai sidji-
de eai bastte váralaš njoammudávddat.

suorggis oasis, bealis

boahkuhit addit sprøyttain ávdnasa
rupmašii vai ii rumaš ii oačču váralaš
dávddaid

hálešta humada

Doavttir

Muhtimin mii buohccát dahje bávččagit nu garrasit ahte dárbbášit doaktáris veahki dearvvasmuvvat. Dalle fertet mannat doaktára lusa. Son iská ja dutká. Jos son ii gávnnat mii lea váttuid, de son sádde min viidáseappot doaktáriidda geat dihtet ollu dan bákčasa birra. Doavtteráiggi ovddas ferte máksit. Mánáide vuollil čieža jagi lea nuvtá.

.....
rumašlahtuid giehta lea okta rumašlahttu

Buohcceviessu

Jos doavttir ii sáhte dikšut buohcci nu ahte dearvvasmuvvá, de ferte buohccevissui. Buohccebiila boahdá de viežžat su, ja doalvu buohccevissui.

Buohcceviesus barget ollu dearvvaš-vuođabargit iešguđet ossodagain. Muhtimat barget riegadahttinossodagas, earát fas mánáidossodagas ja fas earát vuostaiváldimis. Gávdnojit mánja dákkár ossodaga iešguđet buohcceviesus. Doppe barget doaktárat ja eará bargit geat dihtet ollu iešguđet dávdmaid dahje **rumašlahtuid** birra.

Doavttir ságasteamen pasieanttain.

Hámmárfeastta buohcceviessu.

Bátnedoavttir

Buot mánát galget golmma jagi rájes juohke jagi fitnat bátnedoaktára luhtte iskamin bániid. Bátnedoavttir iská ja divvu bániid ráiggiid. Dasa lassin son oahpaha mánáide ja váhnemiidda mo sii galget bániid dikšut vai dat bistet guhká. Bátnedoavtterbálvalus lea nuvttá dassá go deavddát 18 jagi.

Bátnedoavttir.

Einar lea buohccebiilavuoddji.

Buohccebiillas leat ollu dávvirat mat dárbbášuvvojit heakka gádjumis. Das leat šerres ivdni, čuovggat ja garra jietna vai eará johtaleaddjit áddejit čáhkket ja buohccebiila johtilit beassá buohccevissui.

Buohccebiilavuoddji

Einar lea buohccebiilavuoddji. Buohccebiilavuoddji galgá leat gárvvis vuoddjât viežžat olbmuid geat leat garrasit buohcán dahje lihkohisvuodas bártášuvvan. Buohccebiilavuoddji galgá gárvodit dihto biktasiiguin go lea barggus. Sus galgá maid leat sierra biila mas leat dihto ivnnit ja rusttegat. Rusttegat galget leat ávkin olbmuid gádjumis jos lea heakkavárra. Son galgá máhttit ollu das mo gádjut olbmuid ja bisuhit heakka. Son galgá máhttit biilla

Son gii áigu bargat buohccebiilavuoddjin, ferte hárjehallat ollu vai son diehtá mo galgá heakka gádjut.

vuodjit ja doalvut olbmuid buohccevissui johtilit. Jos lea dárbu, de son ferte bidjat čuovggaid ja jiena biilii, vai earát oidnet ja gullet, ja čáhkkejit saji geainnus go son boahdá vuoji. Juohke gielddas dahje suohkanis leat buohccebiillat ja buohccebiilavuoddjit. Buohccebiilavuoddji galgá leat oahpis miehtá gieldda/suohkana ja dovdat buot báikenamaid vai johtilit sáhttá joavdat báikái gos lea geavvan buohcuvuohta dahje lihkohisvuolta.

Dulkonbálvalus

Servodagas gullojit ollu gielat. Sáme-
giella ja dárogiella leat Norgga almmo-
laš gielat. Dat mearkkaša ahte buoh-
kat galget sáhttit geavahit guktui gie-
laid buot almmolaš dilálašvuodain
ja oktavuodain nu mo **gielddavisttis**,
čoahkkimiin ja doaktára luhtte. Buoh-
kat galget sáhttit **gulahallat** dan gil-
lii mii sidjiide lea lunddoleamos. Datte
eai buohkat ádde guktui gielaide. Dalle
dárbbášuvvo dulka. Dulka galgá dulkot
sihke dárogillii ja sámegillii. Son ferte
máhttit guktui gielaide hui bures.

IT

Ollu servodatdoaimmaid sáhttit mii
ieža doaimmahit. Dasa dárbbášit IT-
gulahallan vejolašvuodaid. Mii sáhttit
rehkegiid máksit internehta bokte, ja
mii sáhttit gálvvuid oastit internehta
bokte. Mii sáhttit vel oahpu ge oažžut
internehta bokte. Ollu servodatdoaim-
mat sirdojuvvojit dađistaga internehttii.
Doppe mii ieža sáhttit daid čoavdit, is-
kat ja čuovvut.

gulahallat ságastit, dadjat, háleštit
gielddavisttis suohkanviesus

Juhán Niillas lea dulka. Dás son lea dulkomin muhtun
somás mitalusa. Olbmot geat hállet čoahkkimis, fertejit
hálat mikrofuvdnii. Juhán Niillas gullá maid sii dadjet ja
dulko sin ságaid nuppi gillii. Sii geat dárbbášit dulkojumi,
geavahit bealljebilttuid gos gullet maid Juhán dulko.

Skuvlaservodat

Skuvla lea okta daid deháleamos ása-
husain servodagas, danne go dat galgá
fállat vuodđooahpu olles riikka álbmo-
gii. Min servodat dárbbáša olbmuid
geat máhttet iešguđetlágan doaimmaid.
Dan máhtu oaččut go váccát skuvlla, ja
čuovut mielde oahpahusas. Dalle sáhtát
válljet maid don áiggut bargat servoda-
gas go stuorut.

Eanaš mánát álget skuvlii dan jagi go
devdet 6 jagi, ja šaddet **oassin skuvla-**

servodahkii. Mánát álget dan skuvlii
mii lea sin lagašservodagas.

Ollu olbmot oassálastet skuvlaservo-
dahkii, ja sis leat iešguđet rollat skuvla-
servodagas. Muhtimat leat oahpahead-
djit ja muhtimat fas oahppit ja earát
fas bassit ja assisteanntat. Dábálaččat
leat maddái kánturbargit ja rektor. Jos
skuvlaservodat galgá doaibmat bures,
fertejit buohkat ovtas čoavdit áššiid, ja
deavdit iežaset rolla bures.

oassin skuvlaservodahkii skuvla-
servodaga miellahtut

Ii oahppa deatte

Oahppit skuvllas.

Oahppirolla

Don leat oahppi skuvllas, ja dus lea dalle oahppirol-
la skuvlaservodagas. Dat mearkkaša ahte dutnje leat
vuordámušat. Jos don galggat sáhttit deavdit iežat rolla
bures, de fertet diehtit makkár vuordámušat dutnje leat:

- Don galggat leat buorre skuvlaskihpár dahje olmmái
- Don galggat leavssuid bargat
- Don galggat čuovvut skuvlla njuolggadusaid
- Don galggat earáiguin bargat ovttas
- Don galggat áiggil boahtit oahpahussii
- Dus galget leat buot skuvla-
girjjit ja skuvlaávdnasat mielde

Go mii álgit skuvlii, de mii biddjot muhtin **ceahkkái**. Mii eat sáhte válljet geaiguin mii háliidit leat ovttas. Mii galgat ovtastallat buohkaiguin ceahkis mánga jagi. Buohkain ceahkis leat seamma **vuogatvuodát**. Dat mearkkaša ahte buohkat galget dovdat ahte sidjiide lea bures boahtin, ja ahte sis lea oadjebas dilli skuvllas. Buohkat skuvlaservodagas galget geahččat bearrái ahte buohkain lea buorre dilli skuvlaservodagas. Don leat oahppi, ja deháleamos oassi oahppirollas lea leahkit buorre skuvla-skihpár.

ceahkkái luohkkái
vuogatvuodát rievttit

Stuorraservodat galgá álbmogii fuolahit:

- Oahpahusa
- Suodjalusa
- Geainnuid
- IT-gulahallanvejolašvuodaid
- Dearvvašvuodabálvalusaid
- Doapparvieččahaga

fuolahit fállat, addit

Riiddut ja givssideapmi servodagas

Riiddut

Servodagas ellet ollu olbmot ovttas. Dalle sáhttet bohciidit riiddut. Riiddut šaddet go olbmui leat iešguđetlágan oaivilat ovtta áššis.

Mánggaoaivilvuolta lea buorre ja áibbas dábálaš, ja dat ii leat váralaš. Dat lea buorre ahte olbmui lea mánggaoaivilvuolta, go dalle sáhttet digaštallat ja oahppat guđet guimmiin. Mánggaoaivilvuolta šaddá váralaš jos sii suh-tadišgohtet ja bealkigohtet. Muhtimin

dáhpáhuvvá ahte sii doaráskit maid.

Dalle mii fertet oahppat ja geavahit bu-riid vugiid mo čoavdit riidduid. Háleš-tit ja ságastit lea buoremus vuohki mo čoavdit riiddu. Datte dat ii leat álki jos lea suhttan. Sáhtta leat vuogas ahte soai geat leaba suhtadan, mannaba vuos oanehis boddui goabbat sadjái. Dalle beassaba veahá jaskkodit ja smiehttat ášši birra. Hálešteamis galgaba guktot bealit dovdat ahte soai leaba duhtavač-čat čovdosiin.

Muhtimin bohciidit riiddut mat šaddet nu garrasat ahte doaráskit.

Hállat riidduid birra ja čielggadit áššiid lea buorre vuohki čoavdit riidduid.

Mii lea givssideapmi ja mo dáhpáhuvvá dat?

Servodagas ovtastallet ja deaivvadit ollu olbmot. Danne sáhtta dáhpáhuvvat givssideapmi. Skuvllas leat ollu oahppit ja givssideapmi skuvllas lea stuorra váttisvuohtan sidjiide geat dan vásihit.

Givssideapmi lea go muhtumat diehtomielain illástit dahje láhttejit fasttit nuppiin olmuin. Olmmoš gii givssiduvvo, ii sáhte vuostálastit givssideami go dávjá son lea okto ollugiid vuostá. Dákkár **unohis** láhtten sáhtta mángii, dahje guhkit áiggi badjel dáhpáhuvvat.

Buot olbmot leat sierraláganat. Mis leat iešguđetlágan hámit, mii máhttit iešguđetlágan doaimmaid, ja mis leat iešguđetlágan beroštumit. Juohke olbmos lea **riekti** leat nu mo son lea. Su ii oaččo givssidit dainna.

unohis váivves, ii dohkálaš

riekti vuoigatvuohta

olggušteapmi ii oaččo searvat jovkui

fuonášit hejošit

Givssideapmi sáhtta dáhpáhuvvat ná:

- **Olggušteapmi** stoahkamis ja joavkobargguin
- Sealggeduohkin **fuonášit** earáid
- Gohčoduvvot fasttes sániiguin
- Huškojuvvot, cábmjuvvot
- Hárdašuvvot biktasiiddis, hámi, beroštumiid, giela dahje ávdnasiid geažil

Givssideapmi guoská olles skuvlii, olles ceahkkái, váhnemiidda, rektorii ja

Givssideapmi skuvllas lea stuorra váttisvuohtan ollu mánáide. Muhtimat olgguštuvvojit ja earát fas gillájit duodalaš illástemiid.

oahpaheddjiide! Dat mearkkaša ahte lea sihke ohppiid, váhnemiid, oahpaheddjiid ja rektora ovddasvástádus bissehit ja heaittihit givssideami.

Mo váikkuha givssideapmi?

Givssideapmi lea duodalaš ášši sidjiide geat dan vásihit. Givssideapmi sáhtá bilidit nuppi olbmo eallima nu ahte son **rávisolmmožin** ii sáhte bargat ja doaibmat dábálaččat servodagas. Givssideamis leat guokte beali. Okta lea son gii givssiduvvo ja nubbi lea son, dahje sii geat givssidit.

Son gii givssiduvvo, sáhtá **ovddidit psyhkalaš váttisvuodaid** mat bistet guhká manná go givssideapmi lea nohkan. Son sáhtá dovdat **oktonasvuoda** ja lossa váivvi. Son sáhtá maid dovdat ahte sus ii leat árvu ja ahte son lea fuo-nes olmmoš. Dasa lassin sáhtá son jurddašit **iešsorbmem**a birra. Muhtimin lea dáhpáhuvvan ahte nuorat geat leat guhká givssiduvvon, leat sorbmen iežaset.

Son dahje sii geat givssidit, sáhttet ovdidit meanuid mat eai dohkkehuvvo servodagas. Dat sáhttet leat dagut mat garrasit čuhcet earáide, ovdamearkka dihte **illásteamit**, áitagat, veahkaváldimat ja eará **láhkarihkkumat**.

Son gii givssiduvvo, dovda oktonasvuoda ja lossa váivvi. Dakkár dovddut sáhttet bistet guhká.

rávisolmmožin ollesolmmožin

ovddidit oažžut

psyhkalaš váttisvuodaid váttisvuodát dahje dávddat mat čuhcet dovdduide ja millii

oktonasvuoda dovdat ahte son lea okto, ii ovtastala ja gáimmat eará olbmuiquin

iešsorbmema iešgoddima

illásteamit huškut, cápmit ja eará láhkai fysalaččat bávččagahttit/hávváduhttit nuppi olbmo

láhkarihkkumat kriminalitehta

Mo bissehit givssideami?

Givssideapmi lea álo boastut. Muhtimin soaittát gullan: “Ii leat imaš ahte son givssiduvvo, son han láhtte nu ártegit.” Jos mii dadjat ná, de leat mii doarjumin su dahje sin geat givssidit.

Don galggat álo diedihit jos fuomášat ahte muhtin givssiduvvo. Jos it diedit, de don leat ieš mielde givssideamen su. Don galggat diedihit váhnemiidda, oahpaheddjiide, rektorii dahje eará **rávis-olbmuide** skuvllas.

Buot skuvllain leat njuolggadusat maid buohkat galget čuovvut. Ollu skuvllain leat njuolggadusat mat čilgejit mo galgá bissehit givssideami. Muhtimat gal-

get orrut siste bottuin, earát galget čállit vuollái šiehtadusa maid galget čuovvut. Muhtimat galget čuovvut oahpaheddjiid dahje váhnemiid skuvllas. Gávdnojit mánngalágan čovdosa dása. Lea dehálaš ásahtit njuolggadusaid dasa ahte mii geavvá jos givssida earáid. Lea maiddái dehálaš ahte skuvla geahččá bearrái ja ásaša buorre **birrasa** buohkaide.

Ceahkis gos buohkat leat oadjebasat ja skihparaččat, ja ii oktage olgguštuvvo mainna ge lágiin, ii leat givssideapmi. Juohke ceahkis várra gávdnojit oahppit geat vigget earáid duolbmus, fuonášit ja **vealahit**. Muhto jos oahpaheaddjit ja eará oahppit eai divtte, eai suova, eaige dohkket givssideami, de givssideapmi

soaitá nohkat. Dii sáht-tibehtet **ieža gaskaneaset** soahpat ahte ehpet hálit givssideami din ceahkis.

Ferte hállat dahje hupmat ceahkis givssideami birra ja šaddat ovttaoaivil dasa ahte mii eat hálit givssideami min ceahkis.

rávisolbmuide olles-olbmuide

birrasa skuvladilli, oahppandilli

vealahit olgguštit

ieža gaskaneaset iežadet gaskkas

Dáppe ii leat lohpi givssidit earáid

Givssideapmi dáhpáhuvvá ná:

- Olggušteapmi stoahkamis ja joavkobargguin
- Sealggeduohkin hállat
- Gohčoduvvot fasttes sániiguin
- Huškojuvvot, cábmjuvvot
- Hárdašuvvot biktasiiddis, hámi, beroštumiid, giela dahje ávdnasiid geažil

Givssideami sáhtta bissehit ná:

- Álo dieđihit rávisolbmuide, jos fuomáša givssideami
- Hállat dávjá dan birra sihke ruovttus ja skuvllas
- Ásahit njuolggadusaid mat mitalit čielgasit mo galgá meannudit su gii givssida earáid.
- Mearridit ceahkis ahte dii ehpet áiggo givssidit earáid

Givssideapmi sáhtta váikkuhit ná:

- Oktonasvuoda dovdu
- Lossa váivvi
- Jurddaša son lea fuones olmmoš
- Árvvoštallá iešsorbmemma
- Kriminála láhttenvuogit

olggušteapmi ii oaččo searvat jovkui

hállat hupmat

fuones heajos

Čoahkkáigeassu

Stuorraservodat

Stuorraservodat lea olles riika dahje álbmot. Dan mii gohčodit *Norgga servodahkan* dahje *Sámi servodahkan*. Stuorraservodat fuolahah daid stuorra bargguid maid mii bearrašis dahje lagašservodagas eat nagot okto doaimmahit.

Stuorraservodaga doaimmat

Stuorraservodat galgá fállat olbmuid oahpu, dearvvašvuoda bálvalusaid, politiija, buvdaid, geainnuid ja IT-gulahallan vejolašvuotta galgá gávdnot vaikko gos riikkas mii ássat. Stuorraservodat galgá geahččat bearrái ja fállat dáid buot riikka dahje guovllu ássiide.

Skuvla

Mánná álgá skuvlii dan jagi go deavdá 6 jagi. Skuvllas leat ollu oahppit, oahpaheaddjit, rektor, bassi, **viessohoaiddár** ja veahkebargit. Juohkehaš ferte su iežas rollas doaibmat bures vai servodat doaibmá. Dalle lea dehálaš ahte juohkehaš diehtá man láhkai son galgá iežas rollas doaibmat. Dus lea oahppirolla skuvllas. Skuvlaservodat vuordá ahte oahppi bargá leavssuid, láhtte čábbát eará ohppiiguin ja rávisolbmiguin skuvllas, ja ahte son čuovvu skuvlla njuolggadusaid.

Riiddut ja givssideapmi

Skuvllas ja eará lagašservodaga doaimmain leat ollu mánát ja nuorat čoahkis. Dalle sáhttet **bohciidit** riiddut ja givssideapmi. Riiddut leat dábálaččat ja buorit jos mii daid meannudit rivttes láhkai. Givssideapmi lea go muhtumat diehtomielain dávjá, dahje guhkes áigge badjel **illástit**, olgguštit dahje láhttejit fasttit nuppiiguin. Dan váikuhusat sáhttet bilidit nuppi olbmo eallima, nu ahte son ii sáhte bargat ja doaibmat dábálaččat servodagas. Givssideami galgá álo diedihit, ja dan lea buoremus bissehit ságasteami, šiehtadeami ja čuovvuleami bokte.

viessohoaiddár son gii divvu osiid mat gullet skuvlii; seinniid, glásaid dahje čuovgapearaid molsut

bohciidit šaddat, vuolgga-huvvot

illástit, huškot, čorbmet dahje čikčēt

**Bissehit givssideami lea
maiddái DU ovddasvástádus**

Ohcci

Loga čoahkkáigeasu s. 54 ja vástit.

1. Mii lea stuorraservodat?
2. Namut golbma dehálaš fálddaga stuorraservodagas!
3. Namut guokte vuordámuša mat leat servodagas ohppiiddollii?
4. Manne šaddet riiddut olbmuid gaskkas?
5. Mii lea givssideapmi?
6. Mo sáhtta givssideapmi váikkuhit olbmuid geat dan vásihit?
7. Namut ovttá vuogi mo bissehit givssideami!

Dahkki

1. Jearahallan: Jearahala olbmuid geain leat eará rollat go dus! Makkár servodatrollat leat sis ja mo sii vásihit ja čovdet iežaset servodatrolla?
2. Hutket ja dahkket čájálmasa mas dis leat iešguđet rollat. Čájehehket earáide.
3. Lohkket riikka áviissa ovttá vahku! Merkehehket guđe stuorraservodaga rollat leat namuhuvvon áviissain dan vahku!

4. Servodagas bohciidit dávjá riiddut olbmuid gaskkas. Givssideapmi lea stuorra váttisvuohta servodagas ja skuvllain. Digaštallet mo sáhtta heaittihit ja bissehit givssideami servodagas. Evttohehket čovdosa mii sáhtta bissehit givssideami din servodagas.
5. Mánnggaoaivilvuohta muhtin áššiin lea buorre, go dalle mii beassat digaštallat ja gullat ja oahppat eambo ášši birra. Dalle dávjá gávdnat čovdosiid riidduide. Leat go din ceahkis áššit maiguin ehpet leat ovttaoavilát? Digaštallet ášši/áššiidd/riidduid joavkkuin ja geahččalehket gávdnat čovdosa riidui!
6. Hutkka, hábme ja sárggu galbba mas čuožžu: BISSET GIVSSIDEAMI! Darvvit ceahkkelanja seaidná muittuhussan.

Dutki

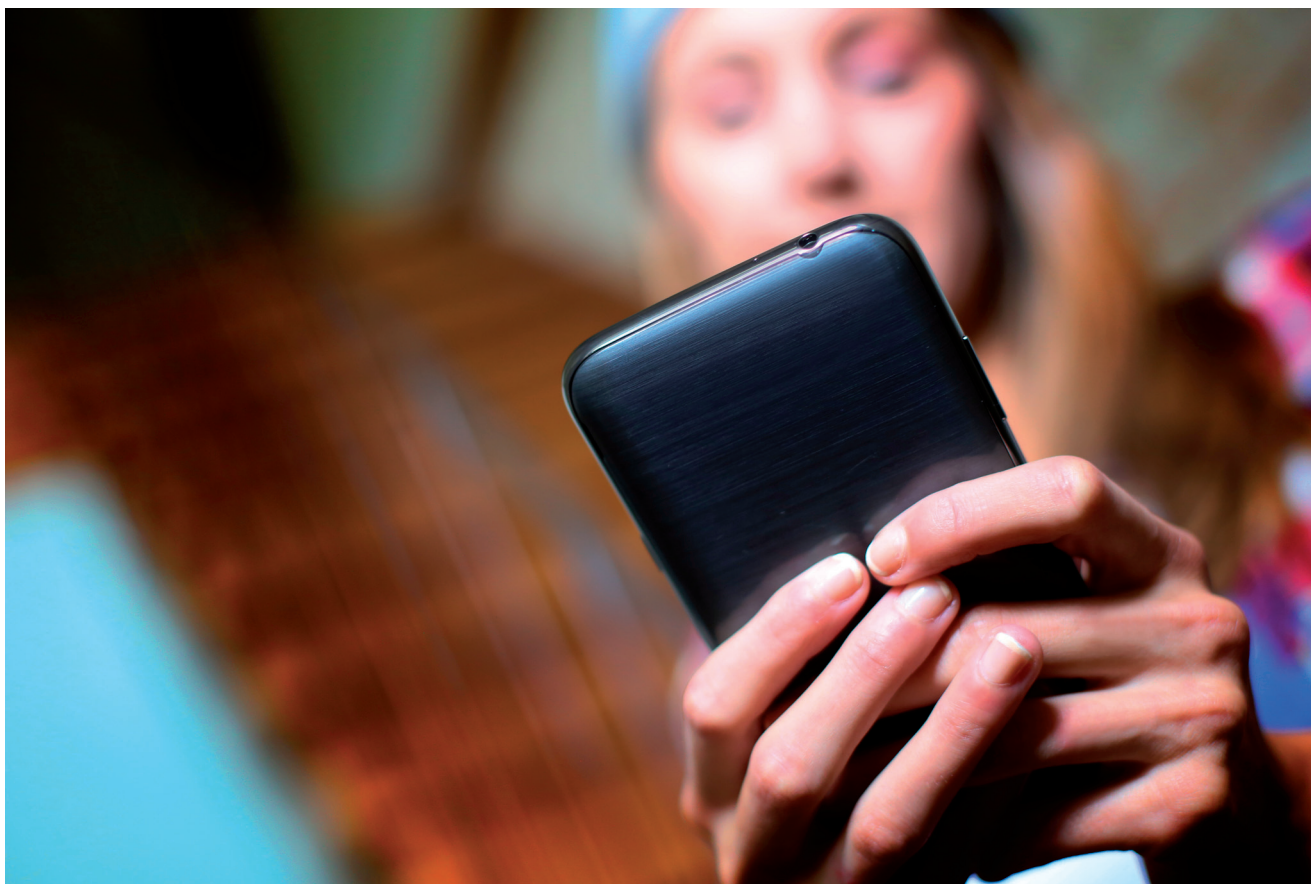
1. Dutket mii geavvá doabbariin din gielddas/suohkanis! Hábmehehket gažaldaga, evttohehket čilgehusaid, dahket plána ja čađahehket dutkosa! Árvvoštallet mo heive earáide ovdanbuktit dan maid lehpet gávnahan: Sárggusráidu, govvaráidu, filbma, áviisaartihkal, beaivegirji, mitalus dahje eará.

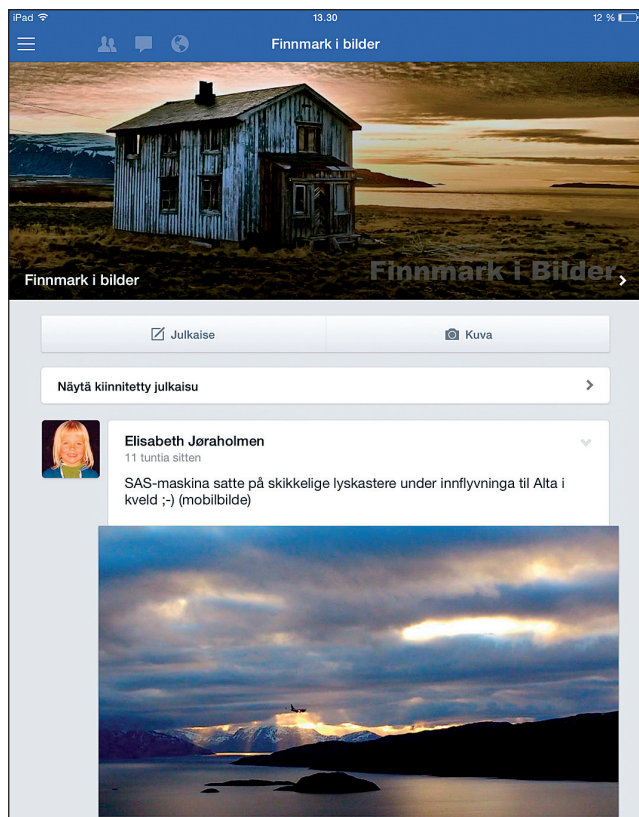
4. Neahttaservodagat

Dán oasis oahpat

- Mat neahttaservodagat leat
- Makkár neahttaservodagat gávdnojit
- Mo neahttaservodagain heive láhttet

IT-ávdnasat leat nu vuohkkasat ahte daid sáhtttá álkit dohppet mielde.

Mii lea neahttaservodat?

Neahttaservodagat leat nu go eará servodagat, muhto dat doibmet dušše interneahtras, ja don mearridat ieš goas don háliidat searvat ja goas it.

Doppe leat deaivvadanbáikkít, bándkut, poasta, buvddat, girjjit, TV, musihkka, filmmat, skuvllat, spealut, doaktárat, ja ollu eará. Mii sáhttit daid **fievrridit fárus** álu, go IT-ávd-nasat nu go smartphone vuohkkasit heivejit lubmii dahje lánvkii. Dáinna lágiin mii sáhttit gulahallat ja speallat earáiguin, geahččat TV ja filmmaid dahje gávppašit goas heive.

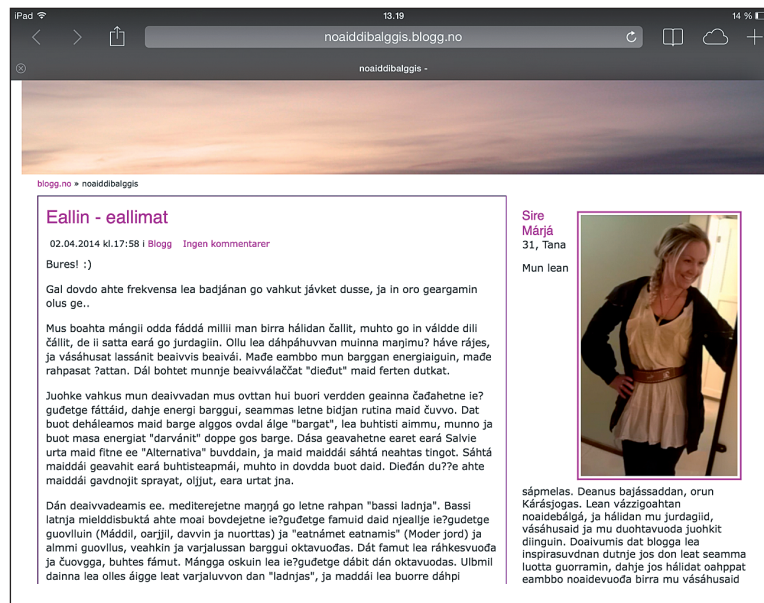
fievrridit fárus váldit mielde

Makkár neahttaservodagat gávdnojit?

Facebook, instagram, youtube, skype, snapchat ja twitter leat sosiála neahttaservodagat gos olbmot deaivvadit. Dat leat vuohkkasat go áigu gulahallat skihpáriin ja fulkkiin geat orrot eará guovlluin máilmmis. Mii sáhttit singuin gulahallat vaikko goas, ja čuovvut sin eallima sihke govaid, filmmaid ja ságaid bokte.

Bloggen lea vuohki mo **almmuhit** earáide iežas máhtu, vásáhusaid, jurdagiid ja beroštumiid. **Bloggárat** čállet nehttii iežaset beroštumiid, jurdagiid ja maid sii liikojit bargat **astoáiggis** dahje bargus. Muhtimat govvejit ja čállet iežaset gárvvuid birra, dahje makkár sin dál- lu lea oaidnit. Earát fas mitalit ja čállet servodatáššiid dahje dearvvašvuoda- áššiid birra main sii beroštit. Fas earát mitalit ja čállet man guhkás ja johtilit sii leat sihkkelastán dahje viehkan. Olbmot geat beroštit seammá áššis ja čuovvot blogga, šaddet bloggalohkkin. Bloggalohkkit sáhttet kommenteret dan maid bloggár almmuha.

Gálvovuovdin ja -oastin dáhpáhuvvá viidábut neahtas. Ollu neahttaservoda-

Blogga.

almmuhit čájehit

bloggárat sii geat hábmejit ja čállet bloggii **astoáiggis** friddjaáiggis

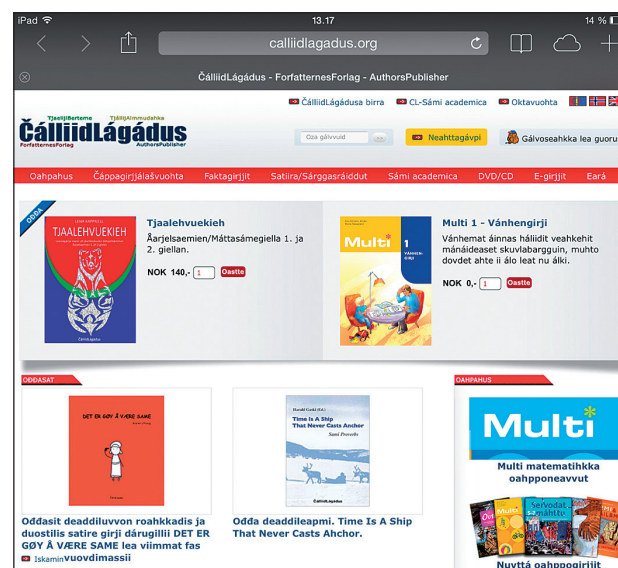
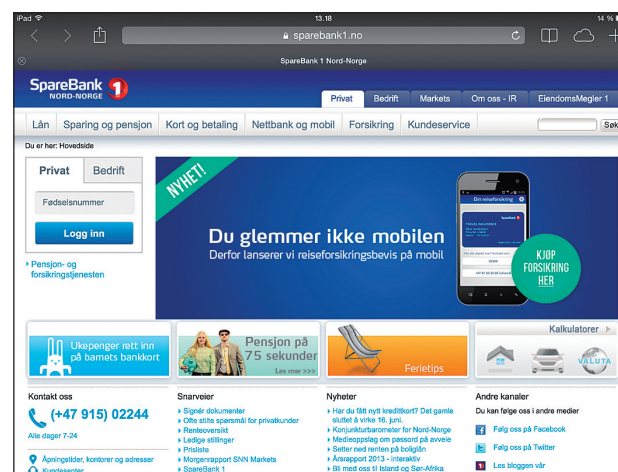
gat ja neahttabuvddat fáallet iešguđetlágan gálvvuid vuovdimassii. Doppe sáhtta oastit musihka, filmmaid, bikta-siid, IT-ávdnasiid, spealuid, biillaid, mátkkiid ja ollu eará. Muhtimat leat **ásahan** neahttaservodagaid gos sáhtta oastit ja vuovdit geavahuvvon biktasiid ja ávdnasiid. Buorre lea ahte muhtimat háliidit vuovdit ávdnasiid dan sadjai go bálkestit daid. Soaita muhtin dárbbasa juste dan ávdnasa maid nubbi áigu bálkestit **ruskaduvdnái**.

Bánkkuin leat neahttasiiddut gos olbmot sáhttet **logget** máksit rehkegiid, ohcat loanaid ja ruđaid sirddašit. Neahttabánkkut leat álo rahpasat.

Oahppan sáhtta dáhpáhuvvat neahas. Ollu **allaskuvllat ja universitehtat** fáallet olbmuide neahta bokte oahpu. Dat lea buorre sidjiide geat ássat guhkin eret daid báikkiin dahje gávpogiin gos leat universitehtat ja allaskuvllat mat fáallet iešguđetlágan oahpu. Sii sáhttet neahta bokte čuovvut oahpahusa, lohkat ja sá-gastit oahpaheddjiin.

Áviissat, TV ja eará mediat almmuhit nehttii ođđasiid dalán go dáhpáhuvvet. Dohko lea álki čálistit, filbmet dahje

muitalit ja juohkit dalán go lea dáhpáhuvvan. Olbmot sáhttet kommenteret ja digaštallat áššiid ja ođđasiid mat almmuhuvvojit nehttii.

ásahan álggahan
ruskaduvdnái doapparbáikái
logget searvat, mannat sisa
universitehtat ja allaskuvllat skuvla,
 dahje oahppobáiki gosa muhtimat álget
 go leat geargan joatkkaskuvllas

Mánáid neahtta-njuolggadusat

- Láhtte vuohkkasit ja čábbát earáid vuostá internehtas. Givssideapmi neahta bokte lea seammá duođalaš go eará givssideapmi
- Jurdil ovdal go rabas neahttabáikkiin almmu-
hat persovnnalaš dieđuid iežat dahje earáid birra.
- Beassansátni galggašii leat váttis árvidit. Beassansátni lea áibbas priváhta.
- Muite ahte lea álki gielistit neahtas, ale jáhke buot maid earát čállet ja mitalit.
- Jos áiggut deaivat olbmo geainna neahtas leat háleštan, de váldde fárrui muhtin rávis-
olbmo geasa luohát. Deaivva neahtta-
olbmui muhtin almmolaš báikkis.
- Botke oktavuoda seammás jos vásihat juoidá mii ii leat nu vuogas. Dieđit neahttabáikái.
- Mital muhtin rávisolbmui dahje earáide geaidda luohát, jos vásihat juoidá mii ii leat nu vuogas. Dieđit politiijaide jos leat duođalaš áššit. Ii leat du sivva, jos earát neahtas barget du vuostá juoidá mii ii leat nu vuogas.

persovnnalaš dieđuid čujuhusa, nama
ja riegádannummira

almmolaš báikkis omd girjerádjosis
dahje káffestobus, bussestašuvnnas

botke heahttit, loahpat

Britt Elin Häetta Isaksen.

Britt Elin lea politiija ja diehtá ollu dan birra maid mánát ja nuorat vásihit iešguđet sosiála mediain ja eará neahttaservodagain. Mii leat jearahallan su dan birra.

Makkár neahttaservodagaide oassálastet nuorat áinnas?

Nuorat liikojit leat eará nuoraiguin ovtas, nu ahte sii servet áinnas sosiála neahttaservodagaide. Dat leat neahttaservodagat gos sii sáhttet deaivvadit, humadit ja speallat eará nuoraiguin. Sii sáhttet govaid, filmmaid ja suohttasiid lonuhallat. Dat lea buorre vuohki deaivvadit ja gulahallat earáiguin, jos ii hei-ve mannat guossái. Dat lea maid buorre vuohki doalahit oktavuoda singuin geat orrot guhkkin eret, go sin ii leat vejolaš deaivat ja oaidnit nu dávjá. Muhtimat ožžot ođđa olbmáid sosiála neahttaservodagain.

Gávdnojit go sierra neahttanjuolggadusat?

Dábálaš olmmošvierut ja láhtten-njuolggadusat gusket maiddá neahttaservodagaid oassálastimii. Nu go dábálaš servodagas, de maiddá neahttaservodagain ovtastallet ja deaivvadit ollu olbmot. Mii dovdat ja máhttit dábálaš servodaga láhttenjuolggadusaid, muhto eat álo muite ahte dábálaš olmmošvierut ja láhttenjuolggadusat gusket maiddá neahttaservodagaide.

Eanaš neahttaservodagat leat ásahan neahttanjuolggadusaid. Jos olbmot eai čuovo neahttanjuolggadusaid ja dábálaš olmmošvieruid neahttaservodagain, de sii **biddjojit eret** doppe.

biddjojit eret lihccojuvvojit

Leat go duodat buot mat neahtas čužžot?

Eai leat. Nehttii sáhtta juohkehaš čállit ja almmuhit vaikko maid. Danne lea dehálaš muitit ahte ii soaitte leat álo riehta ja duohta buot mii doppe čuožžu. Dat mearkkaša mii galgat **kritihkalaččat árvvoštallat gállduid** ja dieđuid maid mii lohkat ja gullat neahtas.

Manne lea neahttagivssi-deapmi earálágan go dábálaš givssideapmi?

Neahttagivssideapmi dáhpáhuvvá neahtas. Cuiggodeapmi, gohčodeapmi, **áitin**, olggušteapmi ja **sealggeduohkin** kommenteren dáhpáhuvvá sosiála neahttaservodagain. Dat sáhtta leat ollu garraseabbo neahtas go duohta eallimis danne go givssidit neahtas lea álkit go givssidit dábálaččat. Lea álkit nuppi čálalaččat cuiggodit go njuolga dadjat. Son gii givssiduvvo, ii sáhte oaidnit maid givssideaddji rumašgiella ja geahčastagat mitalit. Datte lea nu ahte fasttes sánit sordet ja bávččagahttet nuppi seammá garrasit, dáhpáhuvaš dal njálmmálaččat vai čálalaččat. Čálalaš cuiggodeapmi ja áitin bissu das čalmmiid ovddas. Dat ii jávkka.

Maid galgá bargat jos neahttagivssideami vásiha?

Neahttagivssideami galgá dieđihit rávisolbmuide, dahje politiijaide jos dat ii noga. Son gii givssida, berre diehtit ahte neahttagivssideami sáhtta guorrat ja duođaštit, ja ahte politiijat sáhttet gávnnaht gii dan lea dahkan, jos vel lea ge čiehkkan iežas identitehta. Son gii givssida, sáhtta ránggástuvvot.

Dihtet go...?

...ahte váhnemiin lea vuoigatvuoh-
ta geahččat ja čuovvut maid don
čálát, dajat ja almmuhat earáide
sosiála neahttaservodagain.

kritihkalaččat árvvoštallat dárkilit
árvvoštallat

gállduid son gii lea álmмуhan nehttii dieđu
sealggeduohkin hállat ja árvvoštallat eará
olbmuid, nu ahte sii eai dieđe dan.

áitin baldin

Čoahkkáigeassu

Mat leat neahttaservodagat?

Neahttaservodagat leat servodagat mat gávdnojit ja doibmet interneahtras. Daid-da mii sáhttit oassálastit goas heive ja go mis lea dihtor, mátketelefovdna, Ipad dahje eará IT-ávnas mas lea neahtta.

Iešgudet neahttaservodagat

Gávdnojit iešgudet neahttaservodagat. Dábálemos leat sosiála neahttaservodagat, bloggen, gálvooastin ja -vuovdin, bálkkut, leksikonat, skuvllat ja mediat.

Mo heive láhttet neahttaservodagain?

Neahttaservodagain heive láhttet nu mo dábálaš servodagas. Dábálaš olmmošvierut ja láhttenvuogit doibmet maiddá neahttaservodagain. Eanaš neahttaservodagat leat ásašan njuolggadusaid das mo láhttet. Jos olbmot eai čuovo daid, sáhtta neahttaservodat sin gieltit geavaheames neahttaservodaga ja giddet sisabeassama. Neahttagivssideami galgá diedihit politiijaide, jos dat ii noga.

13.18 14 %

nrk.no

NRK Sápmi - sámegillii

NRK NYHETER SPORT TV RADIO DISTRIKT

NRK Sápmi Sámegillii Oððasat Sámi Radio Ávvudanboddu NuFal Diedu

DAVVISÁMEGIEL OÐÐASAT

MÁGASIIDNA

Sámi dáidda 40 jagi čađa čájehuvvo Guovdageainnus

→ **Ikte lea Guovdageainnu gilišiljus** rahppon Sámiid Vuorká-Dávviirid 40 jagi ávvočájáhus.

Bissehit álbmotmeahci

Manñidis gidđa manñonahtii čuoikka

Sámiide galggašii maid lávdi

→ **Norga ávvuda vuodđolága dán** jagi, muhto dán 200 jagis ii oro vel sámiin seamma árvu go dážain, vaikke riika lea huksejuvvon guovtti álbmoga ala, dáza ja sámi.

Girječállu lohka ieš jietnagirjái

→ **Girječállu Inger Haldis Ápmir** lea lohkan girjies "Čáppá dego easkka láddan luomi" jietnagirjin. Čávččabeallái almmustahtta ČáliidLágádus dán jietnagirji.

Ohcci

Loga čeahkkáigeasu s. 64 ja vástit.

1. Mat leat neahttaservodagat?
2. Mo sáhttit mii oassálastit neahttaservodagaide?
3. Makkár neahttaservodagat leat dábá-lepmosat?
4. Mo heive láhttet neahttaservodagain?

Dahkki

1. Mana neahttasiidui: dubestemmer.no ja vállje sámegiel oasi. Doppe sáhtát lohkat eambbo neahttageavaheami birra. Geavvat dieđuid maid dán neahttasiiddus gávnat ja logaldala earáide ceahkis eambbo dan birra mo neahta sáhtta oadjebasat ja jierpmálaččat geavahit.
2. Mii lea du beroštupmi? Maid don liikot bargat astoáiggi? Ásat mahkáš muhtin neahttasiiddu gos olbmot sáhttet oastit du gálvvu, dahje lohkat du beroštumiid birra. Daga logo ja hábme dan nu ahte olbmuid šattašii miellagiddevaš logadit du neahttasiiddu. Dán sáhtát dahkat neahtas, almmutkeahtta.

3. Dahkket blogga das go duddjobehtet dahje bargabehtet juoida skuvllas. Čilgejehket duoji ja barggu, ja govvejehket ja almmuhehket internehtti.
4. Geahčadehket muhtin bloggaid. Man birra sii čállet? Leat go olbmot kommenteren?

Dutki

1. Guorahallet makkár neahttaservodagaide du luohkkáskihpárat oassálastet dávjjimusat ja eanemusat. Dahket čuoldadiagramma ja ovdanbuktet ja digaštallet bohtosiid ceahkis.

Govvalista

Anti, Åsá-Márgget: s. 108, 115 v
Baard Bratås/Grimstad Adressetidene: s. 44 bg
Bertelsen, Ørjan: s. 10, 119
blogg.no: s. 59 b
ČálliidLágádus: s. 60 v, 75, 98
cdon.com: s. 59 v
Colorbox: s. 44 v
Deanu kulturskuvla: s. 27 v
Facebook: s. 58 o
Fjellheim, Elin: s. 147
Garmin: s. 99 gs
google.no/maps: s. 104
Guttorm Einarsen, Aina Helene: s. 17
Guttorm Einarsen, Heidi: s. 45 b, 76 b, 77v
Helgeland, Charlotte (sárgun): s. 13, 35, 86, 87, 97
Hjortfors, Lise Mari NPK s. 23
Hætta Isaksen, Britt Elin: s. 62
Hætta Isaksen, Ella Marie: s. 36
Innovation Norway: s. 109 v Pål Bugge, s. 117 v Siv Nærø, s. 120, 127 v, 142 Pål Bugge
Johnskareng, Amund: s. 50
Kart og Grafikk/Kielland: s. 105, 111, 117, 119, 121, 123, 125, 127, 129, 131, 133, 135, 137, 139, 141, 143, 145, 147, 149, 151, 153
Kåven Kaaby, Karina (illustrašuvdna): s. 79 g
Mortensson, Maths: s. 146
Myhre, Kai: s. 22
Mäkiahho, Jari-Pekka: s. 74 g
Nesje, Atle: s. 74 o
ngu.no s. 73
Nordsletta, Svein: s. 90, 92, 93 o, 108, 122
Norgeskart.no: s. 85g
NRK Sámeradio: s. 46 Mette Ballovara, s. 84
Norske nationaldragter: s. 20
Olsen, Jan Helmer: s. 82–83, 85 o, 114 www.LuftFotoFinnmark.com
Olsrud, Leif (sárgun): s. 11
Panoramio: s. 115, s. 25 Harry Wahlvåg
Puschman, Oskar: s. 148 v
Samfoto: s. 19 Roger Hardy, s. 26 Espen Bratlie, s. 40 Kjerstin

Mertens, s. 140 Øystein Søbye
Sammallahti, Pekka: s. 70-71
Sarre, Hilly: s. 27b
Scanpix: s. 12 Heidi Voss-Nilsen, s. 25 Tom Schandy, s. 32 Arash A Nejad, s. 38 Lars Magne Hovhen, s. 39 Erlend Aas, s. 42/43
Bjørn Erik Rygg, s. 44 o Hugo Bergsaker, s. 143, s. 153 Trond Søråas
Schandy, Tom: s. 132
Shutterstock: s. 6, 14, 16, 18, 37, 43, 45 v, 51, 56, 57, 58 g, 72, 78 gs, 79 b ja v, 80, 89, 99 v
Skuvlla kártagirji, Suoma Sámediggi: s. 102-103
Solbakk, Mihkku: s. 8, 24 b, 47, 49, 52
Sparebank 1 s. 60 b
Statens Kartverk: s. 88, 95
Statoil/Harald Pettersen: s. 117
Studio Borga: 24 v, 28, 29, 42, 78 b ja v, 91, 93 b,g, 94; Minna Saastamoinen, s. 66–67; Esa Karpoff
Topfoto: s. 141
Utsi, Carl-Johan: s. 21
VG: s. 38 v Hugo Bergsaker, s. 148 b Jan Øyvind
Wikimedia: s. 76 v, 77 b, 99 b, 118, 122, 124, 134, 135, 137 Frode Inge Helland, 139, 149
Wikipedia: s. 79 gs Karl Ragnar Gjertsen, s. 100–101
Visitnorway.com: s. 68 Terje Borud, 109 v Terje Rakke/Nordic Life, 110 Nancy Bundt (Oslo), Terje Borud (Møre ja Romsdal), 125, 126 Per Eide, 128 Frithjof Fure, 130 Sónia Arrepi Photography, 133 Casper Tybjerg, 136 Kurt Hamann, 138 CH, 144 Chris Arnesen, 145 Asgeir Helgestad/Artic Light AS, 150–151 Terje Rakke/Nordic Life, 152 Nancy Bundt

Teavsttat

Broch Johansen, Siri s. 35
Guldal Garjá – Hear the Raven. Ken Jackson DAT. 1992. Dikta girjjis s. 7
Guttorm Einarsen, Heidi s. 27, 44, s. 62–63 (red)
Nordsletta, Svein: s. 96–97
Redd Barna/Gájo Mánáid. s. 61 .Jorgalan sámegillii: Heidi Guttorm Einarsen
Valkeapää, Nils-Aslak. Beaivi Áhčážan. Dat 1988. s 67

ČálliidLágádus ii leat lihkostuvvan buot govva-oamas-teddjiin oažžut oktavuođa. Jos dán girjjis fuomášat gova maid don oamastat, de áinnas váldde minguin oktavuođa. Mii máksit dábálaš govvahonorára gova ovddas.